

Вагомим внеском в історіографію французько-російської війни 1812 р. є робота М. Троїцького «Вітчизняна війна 1812 року. История теми», яка вийшла у 1991р. Саме його вважають засновником сучасної, нової історіографії у Росії, щодо питань війни 1812 р. У своїй книзі автор намагався на основі об'єктивного аналізу дати порівняльну та критичну характеристику поглядам і працям різних істориків, які досліджували дану тему, починаючи від 1812 р. до 1988 р. Зокрема саме М. Троїцький досить чітко і правильно виділив етапи російської історіографії даної проблеми [11].

У 1999 р. вийшла праця двох авторів В. Безотосного і А. Васильйова «Російська армія 1812–1814». В книзі зачіпається тема війни 1812 р., а саме показано матеріальне забезпечення російської армії, та яка його роль у тогочасних подіях [2].

Важливі дані про війну 1812 р. подає І. Шеїн у своїй дисертації під назвою «Вітчизняна війна 1812 року: Історіографічне дослідження» (2002). В ній автор крім подання основних подій війни 1812 р. подає детальну російську та зарубіжну історіографію, при цьому він намагався порівняти усі ці дослідження і зробити науково обґрунтовані висновки [13].

Отже, французько-російська війна набула в російській історіографії широкої популярності. Проблемним залишається невизначеність і не одностайність думок багатьох авторів, щодо тих чи інших питань війни 1812 р. Також слід зауважити, що велика кількість літератури була заідеологізованою, тому більшість правдивих фактів приховувалося, що не давало можливості повністю висвітлити тему. З розпадом радянського союзу, почали виходити роботи основані на більш достовірних джерелах, як російських так і зарубіжних, це у свою чергу дало можливість побачити правдивість усієї картини тогочасної війни, а також відкрити нові факти, які колись приховувались. І на кінець потрібно відзначити, що російська, як і більшість історіографії зарубіжних країн, відображає в дечому суб'єктивний характер викладу матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байов А. К. Курс истории русского военного искусства в 7 томах. Т. 7. Военная комиссия 1801 г. – Бородинское сражение / А. К. Байов. – СПб. – 1913. – 469 с.
2. Безотосный В. Русская армия 1812 – 1814 / В. Безотосный, А. Васильев. – М.: Владос. – 1999. – 148 с.
3. Бескровный Л. Г. Отечественная война 1812 года / Л. Г. Бескровный. – М.: Соцэргиз. – 1962. – 611 с.
4. Богданович М. И. История Отечественной войны 1812 года / М. И. Богданович. – СПб. – 1859. – 1820 с.
5. Жилин П. А. Гибель наполеоновской армии в России / П. А. Жилин. – М.: Наука. – 1968. – 403 с.
6. Михайловский-Данилевский А. И. Описание Отечественной войны 1812 года / А. И. Михайловский-Данилевский. – Санкт-Петербург: Военная типография. – 1839. – 466 с.
7. Окунев Н. А. Рассуждение о больших военных действиях, битвах и сражениях, происходивших при вторжении в Россию в 1812 году Н. А. Окунев. – Санкт-Петербург. – 1841. – 301 с.
8. Отечественная война и русское общество 1812–1912. – М.: Издание Т-ва И. Д. Сытина. – 1912. – 302 с.
9. Сироткин В. Г. Отечественная война 1812 года: Кн. Для учащихся ст. классов сред. шк. / В. Г. Сироткин. – М.: Просвещение. – 1988. – 255 с.: ил.
10. Тарле Е. В. Нашествие Наполеона на Россию. 1812 год / Е. В. Тарле. – М.: Гиз. – 1943. – 466 с.
11. Троицкий Н. А. Отечественная война 1812 года. История темы / Н. А. Троицкий. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та. – 1991. – 112 с.
12. Харкевич В. Война 1812 года от Ньмана до Смоленска / В. Харкевич. – Вильно: Типография Штаба Виленского военного Округа. – 1901. – 248 с.
13. Шеин И. А. Отечественная война 1812 года: Историкографическое исследование / И. А. Шеин. – М. – 2002. – 551 с.

Куцик Р.

Науковий керівник – доктор істор. наук Москалюк М. М.

РОЗВИТОК ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Дуже розвинену групу виробництв на Україні в другій половині ХІХ – початок ХХ ст. являли собою галузі харчової промисловості, зв'язані з переробкою сільськогосподарських продуктів: цукрова, винокурна, тютюнова, мукомельно-круп'яна та олійна. Проте найбільш поширеним було виробництво цукру. Саме ця галузь зробила значний крок в перед.

Дослідженням розвитку цукрової промисловості займався ряд дослідників. Зокрема, це О. О. Нестеренко [9], І. О. Гуржій [2], Л. Г. Мельник [7], Т. І. Дерев'янкін [3] та ін. Сьогодні над цією темою працюють Ю. Фартушняк [11], М. М. Москалюк [8] та ін. Проте ця тема все ж залишається актуальною й нині, не зважаючи на таку кількість дослідників які її вивчали.

Перші цукрові заводи на Україні виникли на початку 20-х років XIX ст. в Подільській, Чернігівській і Київській губерніях. У 30-х роках на Україні було лише 6 цукрових заводів. Потім будівництво їх посилюється, і в 40-х роках тут уже налічується 2/3 усіх цукрових заводів Росії [9, с. 39].

Україна була головним районом, який постачав цукром всю Росію. У 1860/61 рр. на Україні діяло 229 цукрових заводів, або 59 % загальної їх кількості в Росії. Вони виробили понад 3 млн. пудів цукру-піску, що становила 80% його загальноросійського виробництва. Крім того, на Україні був 21 (із 38 в Росії) рафінадний завод. У 1860/61 р. вони виробили 1,4 млн. пудів цукру (54%) [2, с. 36].

Спочатку цукрове виробництво на Україні перебувало в руках поміщиків та іноземних комерсантів. Після реформи 1861 р. воно набирає капіталістичного характеру і концентрується в руках великих підприємців. Але створення великих підприємств часто було непосильною справою для окремих поміщиків, які капіталізувалися. Засновуються акціонерні товариства, які спочатку склалися, звичайно, з родичів. За період з 1831 по 1881 р. у цукровій промисловості Росії було створено 71 акціонерне товариство з капіталом в 54 млн. крб. Акціонерні товариства сприяли укрупненню, концентрації цукрового виробництва.[9, с. 39].

Найбільшого розмаху процес утворення акціонерних і пайових товариств набув на Київщині та Поділлі – головних районах цукрової промисловості України [7, с. 70].

Перетворення поміщицьких господарств в капіталістичні і засновницька діяльність акціонерних компаній викликали велике зростання площі посівів цукрових буряків. Так, у 60-х роках вона становила 100 тис. десятин, у 70-х – близько 160 тис., у 1895 р. – 239 тис., у 1900 р. – 478778 десятин і в 1901 р. – 528 076 десятин. Отже, за 40 років пореформеного періоду розміри посівів цукрових буряків зросли більше ніж у 5 разів [9, с. 39].

В зв'язку з розширенням посівів буряків зростає попит на робочу силу (батраків і поденників). Широко застосовується жіноча і дитяча праця. За даними, які наводить В.І. Ленін у своєму творі «Розвиток капіталізму в Росії», на обробітку бурякових посівів у Росії (а вони в 90-х роках в основному були зосереджені на Україні) було зайнято не менш як 300 тис. сільських робітників. Великі маси селян, які розорилися, йшли на будь-яку роботу і погоджувались на всякі умови праці. Капіталісти видушували з них усі соки, не шкодуючи їх здоров'я і життя [9, с. 40].

Через те, що цукрова промисловість була тісно пов'язана з панівним поміщицьким класом (серед цукрозаводчиків було багато титулованої і чиновної знаті), вона користувалася особливою увагою та піклуванням з боку царизму. Уряд увесь час дотримувався протекційної митної політики, тариф на довізний цукор по суті був заборонним [7, с. 68]. Це давало можливість спекулянтам підвищувати ціни до винятково високого рівня – до 7–9 крб. сріблом за пуд цукру-піску. Деякі цукрозаводчики і купці продавали цукор у півтора і навіть два рази дорожче від його вартості. Надмірна норма зиску викликала швидкий приплив капіталістів у цукрову промисловість, внаслідок чого кількість цукрових заводів щороку зростала, збільшувалось виробництво цукру. У 1880/81 р. в Росії було 236 цукрових заводів, у 1883/84 р. – 244; в 1880 р. виробництво цукру становило 12,5 млн. пудів, а в 1886 р. – вже 29,0 млн. пудів [9, с. 40].

Слід зауважити, що більшість поміщицьких цукроварень, тих, що діяли у пореформені роки, утворилися на базі великих дворянських латифундій, а їхні власники нерідко володіли кількома цукроварнями. Так, найбільшими цукроварнями володіли такі польські роди, як Браницькі та Потоцькі. До «цукрових баронів» Правобережжя належали також росіяни, – наприклад, сім'я Бобринських; українці – Терещенки, Симиренки та Ханенки, а також євреї – Бродські та Гальперіни [10, с. 330].

У середині 80-х років графам Браницьким належало 7 заводів, графам Потоцьким – 7, графам Бобринським – 6, поміщикам Терещенкам – 7 заводів [7, с. 71].

Особливо швидко розвивалась цукрова промисловість на Київщині. У 1878 р. переробка цукрових буряків сягнула тут 5800 тис берковців. У 1880 р. загальна вартість виробленого на Київщині цукру коливалася від 6 до 8 млн. руб. Одним із найбільших цукрових господарств був Смілянський маєток графів Бобринських, який розташовувався в Черкаському й

Чигиринському повітах. Найбільше цукрового буряку збирали у Канівському повіті. У 1885 р. на Київщині було 72 цукрові заводи [8, с. 77].

У Подільській губернії у 1862 р. працювало 39 цукрових заводів, 1886–1887 рр. – 46, 1892 р. – 44, 1896 р. – 46, 1897 р. – 47, 1901 р. – 52 та 1905 р. – 53. У 1866 р. на Літинському заводі Подільської губернії було виготовлено 16605 берковців буряку, з яких 8960 пудів піску, у 1867 р. виготовлено 11906 пудів і в 1869 р. – 16000 пудів цукру-піску [8, с. 77]. Тож, можна помітити, що виробнича кількість цукру що року зростала.

У Волинській губернії у 1877 р. нараховувалося 650 заводів, серед яких домінуючу роль відігравали саме цукрові заводи. Чотири цукрових заводи братів Терещенків у 1883 р. на Житомирщині виробили 560 тис. пудів цукру-піску [8, с. 77].

Наприкінці XIX ст. три губернії Правобережжя виробляли 69% цукру всієї імперії. Отже вони були основними районами виробництва цукру як в Україні так і в Російській імперії взагалі.

Південно-Західний край взагалі був головним цукровим районом імперії. Наскільки великим було зростання цукрової промисловості в цьому краї видно з таких даних: протягом 1865/66 р. тут було вироблено 1 700 000 пудів цукру-піску, в 1881/82 р. – 9803 298 пудів, у 1889/90 р. – 13369 895 пудів і в 1899/900р. – 26 821755 пудів. За даними за 1905/906 р. у Південно-Західному краї на цукрових заводах було зайнято 6151 майстровий і 53551 чорнороб, які прибули з інших губерній [9, с. 41].

З 70–80-х років великий вплив на розвиток цукрової промисловості мав розвиток сітки залізниць. Нові заводи зводилися уже здебільшого поблизу залізничних станцій. Так з 97 цукрових заводів, побудованих на Україні в період з 1871 по 1913 р., 35 підприємств були розташовані від залізничних станцій на відстані 5 км. і лише 8 – на відстані більше 30 км [1, с. 61].

Протягом 70–80-х років на Україні остаточно завершилася технічна перебудова цукрової промисловості. Ще протягом 60-х років застосовувалися різні недосконалі способи сокодобування: ручні преси, парові преси з вимочкою і без вимочки буряку, гвинтові преси, гаряча вимочка буряку, добування соку відцентровими машинами тощо. Уже з кінця 60-х років XIX ст. починається інтенсивне впровадження у виробництво нових сокодобувних апаратів – дифузорів [7, с. 79].

За своєю продуктивністю дифузори перевищували парові гідравлічні преси в два – три рази. І закономірним наслідком цього стало те, що преси почали швидко поступатися місцем перед дифузорами. В 1881/82 р. на Україні було вже 124 дифузійних заводів (що становили 76% загальної кількості заводів). Одночасно істотно зміцнилася і енергетична база: в 1881/82 р. на цукроварнях України використовувалося 1679 парових машин загальною потужністю 19 603 к. с., тобто в 3,4 і 4,8 рази більше, ніж в 1861/62 р. [3, с. 185–186].

У 1885/86 р. уже 91% всіх діючих заводів були дифузійними, а в 1888/89 р. дифузійні заводи становили 96,4% всіх заводів. Отже, на другу половину 80-х років дифузійні заводи остаточно витіснили пресові [7, с. 81].

Протягом 80-90-х років у цукровій промисловості посилюється процес концентрації виробництва, зростає виробнича потужність заводів. Так у 1894/95 р., 185 заводів Росії виробили 27,3 млн. пудів цукру. З цієї кількості на Україну припадало 153 заводи і 22, 9 млн. пудів цукру (84%). Таким чином, на Україні, незважаючи на те, що кількість цукрових заводів зменшилася майже у півтора рази, виробництво цукру в 1894/95р. зросло порівняно з 1860/61 р. у 5 разів (таблиця 1) [2, с. 36].

Таблиця 1.

Розвиток цукрової промисловості в Україні в другій половині XIX ст. [4, с. 345]

Роки	Кількість заводів	Кількість робітників	Вироблено цукру (в пудах)
1862 – 1863	247	38684	1613850
1867 – 1868	216	29322	5408320
1872 – 1873	190	61498	5509363
1877 – 1878	181	62644	77899886
1883 – 1884	157	65259	13624374
1894 – 1895	153	78248	22925200

В зв'язку з концентрацією і ростом механізації цукрового виробництва підвищувалась продуктивність праці. Так, за сезон 1896/97 р. кількість виробленого цукру на одного робітника зросла на 94 пуди, або на 27,6% порівняно з відповідним роком минулого десятиріччя [9, с. 42].

Але внаслідок злидених умов життя основної маси населення цукор у Росії навіть на початку ХХ ст. вважався предметом розкоші.

Через низьку купівельну спроможність населення в країні складалось таке становище, коли при зростаючому виробництві цукру попит на нього дедалі більше відставав від пропонування. Невідповідність між попитом на цукор і його виробництвом характеризує таблиця 2:

Таблиця 2.

Невідповідність між попитом на цукор і його виробництвом [9, с. 43]

Роки	Всього виробленого цукру (тис. пудів)	Куплено у заводчиків цукру (тис. пудів)
1887/88	23 936	21 324
1888/89	28 602	22 145
1889/90	24 820	22 790
1890/91	28 698	23 265
1891/92	29 750	–

Цукрова промисловість почала переживати періодичні кризи, посилювалась конкуренція між цукрозаводчиками. Щоб перемогти в конкурентній боротьбі своїх суперників, цукрозаводчики намагались тягар конкурентної боротьби перекласти на плечі робітників і з цією метою збільшували робочий день, зменшували зарплату, наймали на роботу найвідсталіші маси селянської бідноти, готової піти на будь-які умови праці. Так, повірений Товариства цукрових заводів братів Терещенків Є. Г. Рагозін писав своїм хазяїнам: «...Для наймання робітників послав двох вербовщиків... Мені пишуть з Воронежської губернії, що у повіті через недорід хлібів можна найняти робітників по підхожій ціні, більш як 100 душ...» [9, с. 43 – 44].

Вузкість внутрішнього ринку в умовах великої концентрації капіталу, яка породжувала гостру конкурентну боротьбу, а отже, і «втрати» великої частини прибутку, змусила цукрозаводчиків звернутися до уряду з проханням допомоги їм у вивозі цукру за кордон. Допомога ця повинна була виявитися в тому, щоб цукор, який вивозився за кордон, звільнявся від акцизу, який з кожним роком збільшувався. Крім того, в тому, щоб його експортери заохочувалися відповідною премією в зв'язку з тим, що за кордоном цукор був значно дешевший, ніж у Росії. Цукрозаводчики також просили уряд скоротити законодавчим порядком розміри цукрового виробництва. Звернення цукрозаводчиків викликало деяке хвилювання в громадських колах країни. Царський уряд не наважився піти на поступки цукрозаводчикам і відхилив їх клопотання, про скорочення цукрового виробництва [9, с. 44].

Не одержавши згоди на обмеження цукрового виробництва законодавчим шляхом, цукрозаводчики вирішили організувати синдикат. Такий синдикат був заснований 28 квітня 1887 р. на з'їзді цукрозаводчиків у Києві [16, с. 45]. Керівну роль у ньому відігравали найбільші цукрозаводчики України – Бобринські, Браницькі, Бродські, Потоцькі, Терещенки, Харитоненки та ін. На час свого заснування синдикат об'єднував 171 завод із 219 (78%), а в 1892 – 1893 рр. – 203 цукрових заводи із 224 (близько 91%) [2, с. 35].

Одночасно з заснуванням синдикату цукрозаводчики підписали умови вивозу цукру за кордон, за якими (пункт 1) вивіз цукру за кордон протягом ряду років може відбуватись лише «при взаємному контролі». Другий пункт умов визначав розміри вивозу (не більше 25% загального обсягу виробництва) і сорт цукру, що вивозився. Причому було обумовлено, що «під цукром, який підлягав вивозові, мається «на увазі цукор-пісок і рафінад» [9, с. 45].

Умови передбачали, далі, що припинити вивіз цукру за кордон учасники синдикату могли тільки тоді, «коли ціна цукрового кристалічного піску встановиться на Київській біржі в 4 крб. 50 коп. за пуд». Пункт 10-й передбачав порядок розподілу виручки за проданий за кордоном цукор: «Виручені від продажу цукру-піску гроші, – говорилося в цьому пункті, –

будуть розподілятися між співвласниками всього цукру відповідно до доставленої кожним з них кількості...». В пункті 14-му визначалися міри покарання за не вивезення за кордон цукру в установлені договором строки [9, с. 45].

Отже, цукрозаводчики за всяку ціну вирішили позбутися «зайвого» цукру і домогтися на внутрішньому ринку підвищення цін, що незабаром і сталося. Про зростання, а потім і закріплення монопольних цін на цукор свідчить збільшення прибутків казни від цукрової промисловості, що видно з даних надходження в казну у формі акцизу на цукор [9, с. 45 – 46].

Таблиця 3.

Величини одержуваного акцизу на цукор [9, с. 44 – 45]

Роки	Акциз (в млн. крб.)
1880/81	3 694 543
1881/82	8 055 047
1882/83	8 878 764
1883/84	12 395 764
1885	15 859 180
1887	25 410 143
1888	19 446 715
1892	27 709 515
1893	32 698 606

Синдикат випускав на внутрішній ринок тільки певну, передбачену договором, кількість цукру. Цукор, що вироблявся понад цю норму, підлягав вивезенню за кордон, хоч ціни на нього за кордоном були значно нижчі, ніж у Росії [9, с. 46].

В основному через європейські кордони Російської імперії український цукор доставляли в Австро-Угорщину, Болгарію, Нідерланди, Грецію, Єгипет, Німеччину, Румунію, Туреччину, Швецію тощо, через азіатські – в Афганістан, Китай, Персію, Японію та інші країни [11, с. 46].

Але головним ринком збуту цукру була Англія, на яку в 1895 – 1896 рр. припадало близько 32% його експорту. Далі йшли Персія (24,3%), Італія (24,1%) і Німеччина (9,7%). Вітчизняний цукор у Лондоні продавався в 3 рази дешевше, ніж у Росії. Це була політика демпінгу за рахунок підвищення цін на внутрішньому ринку, яка тяжко відбивалася на становищі робочого населення [5, с. 327].

Створення цукрового синдикату одразу ж погіршило становище селян, які вирощували цукрові буряки. Тепер вони не могли маневрувати своєю продукцією і збувати її на той завод, який платив дорожче. Після заснування синдикату селяни, за вказівкою синдикату, могли збувати буряки тільки на певні заводи по задалегідь встановленій, звичайно пониженій, ціні [9, с. 46].

Високі ціни на цукор, встановлені синдикатом, викликали появу так званих «диких» підприємств, які через кілька років почали серйозно конкурувати з об'єднаними в синдикат підприємствами. В 1894/95 р. закінчувався строк угоди цукрозаводчиків, в зв'язку з чим ціни на цукор значно знизилися. В цих умовах бюро представників цукрозаводчиків, заручившись підтримкою міністерства, фінансів, вирішило вжити ряд нових заходів, зокрема ще більше розширити і зміцнити синдикат. 10 листопада 1893 р. бюро представників цукрозаводчиків розіслало за підписом графа В. О Бобринського листи найбільшим, цукрозаводчикам [9, с. 47].

Основна мета листів полягала в тому, щоб шляхом об'єднання цукрозаводчиків під протегуванням міністерства фінансів і надалі зберегти на високому рівні монопольні ціни на цукор. Об'єднавшись, цукрозаводчики мали на увазі регламентувати виробництво цукру, вивіз його залишків за кордон і утворення внутрішніх запасів на випадок неврожаю буряків, щоб не допустити на російські ринки іноземних конкурентів. Сам же міністр фінансів висловлював сподівання, що цукрозаводчики продовжать існуючу угоду, і заводи, які до цього не брали в ній участі, приєднаються до заводів, що вступили в синдикат [9, с. 47].

Тим часом, поки цукрозаводчики торгувались про умови нової угоди, конкуренція на цукровому ринку посилювалась, ціни на цукор почали знижуватись. Цукрозаводчики знову звернулися по допомогу до уряду. На цей раз царський уряд на шкоду інтересам народу, на вигоду

цукрозаводчикам і казні, став на злочинний шлях законодавчого обмеження виробництва і продажу цукру. За законом від 20 листопада 1895 р. уряд взяв на себе функції визначати загальну кількість цукру, потрібного для постачання на внутрішній ринок, і установлювати обсяг виробництва для кожного заводу. Вироблена понад цю норму кількість цукру, при випуску на внутрішній ринок, додатково оподатковувалася в розмірі 1 крб. 75 коп. з пуда. Заводи були зобов'язані утворити особливий непорушний фонд, з якого цукор міг надходити на внутрішній ринок тільки тоді, коли ціни зростали вище визначеного максимуму. В цьому випадку цукор, який додатково випускався на ринок, акцизом не оподатковувався [9, с. 48].

Урядові заходи негайно викликали підвищення цін на цукор, незважаючи на зниження собівартості цукру внаслідок удосконалення техніки його виробництва [9, с. 48].

На момент закінчення строку дії синдикату ціни на цукор знижуються, але після того, як на допомогу цукрозаводчикам приходив царський уряд, вони починають зростати.

Урядові заходи і спекулятивна діяльність капіталістів прирікали працююче населення на недоспоживання цукру. Замість цукру населення змушене було споживати всілякі сурогати. Цукрозаводчики боялися перенасичення внутрішнього ринку і ввозили цукор за бросовими цінами за кордон, а спиритні німецькі капіталісти виробляли в себе різні сурогати і ввозили їх у Росію, наживаючись на російських народних злиднях [9, с. 50].

Початок ХХ ст. характеризується новою світовою економічною кризою. На Україні криза тривала протягом 1900 – 1903 рр. У цей час спостерігається скорочення виробництва у всіх галузях промисловості, зокрема і в цукровій. На складах заводів залишалося понад 6 млн. пудів продукції. Цукрозаводчики ввозили цукор за кордон по цінах, нижчих від його собівартості на 1 крб. 25 коп. за пуд. Економічна криза 1900 – 1903 рр. прискорила процес поглинання середніх і дрібних підприємств великими і тим самим підготувала ґрунт для подальшої концентрації і монополізації промисловості. Так кількість цукрових заводів з обсягом виробництва понад 250 тис. пудів за роки кризи зросла в 2,1 рази, а їх частка в загальній кількості цукрових заводів відповідно підвищилася з 15,8 до 32% [6, с. 14–15].

Після економічної кризи та депресії відбувається промислове піднесення. Відбувалося зростання виробництва цукру, хоч і воно проходило не рівномірно. Так, у 1909 р. по всій Росії було вироблено 68,9 млн. пудів цукру, у 1910 р. – 63 млн. і в 1911 р. – 114,9 млн. пудів [9, с. 106].

За останні 20 років перед першою світовою війною на Правобережжі України було побудовано 31 завод загальною продуктивністю в сезон 1913/14 р. 18 тис. т переробки буряків за добу, а на Лівобережжі – 22 заводи загальною добовою продуктивністю 12 тис. т [1, с. 62].

Отже внаслідок технічної революції цукрова промисловість вийшла на чільне місце у промисловій структурі пореформеної України, з нею за вартістю виробництва, технічним рівнем, енергооснащеністю, не йшла в порівняння жодна з галузей. В процесі розвитку, сформувалися два райони цукрової промисловості: Правобережжя (Київщина, Поділля та південно-східні райони Волині) і Лівобережжя (північна частина Харківщини та південно-східні райони Чернігівщини).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борщевський П. П., Булда І. В. З історії розвитку і розміщення цукрової промисловості в Росії у дореволюційний період (1802 – 1914) // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР: Респ. міжвід. зб. наук. Праць. Вип. 17. – К.: Наук. Думка. – 1983. – С. 58 – 63.
2. Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60 – 90-х років ХІХ ст. / І. О. Гуржій. – К.: Наукова думка. – 1968. – 191 с.
3. Дерев'янкін Т. І Промисловий переворот на Україні. Питання теорії та історії/ Т. І. Дерев'янкін. – К.: Наукова думка. – 1975. – 279 с.
4. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За гол. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. – Київ-Чернівці: Книги – ХХІ. – 2008. – 1100 с.; додатки.
5. Історія Української РСР: у 8-ми Т., 10-ти кн. / Голов. редкол.: А. Г. Шевелєв (голов. ред.) [та інші]; АН УРСР Ін-т історії. Т. 3.– К.: Наукова думка. – 1978. – 607 с.
6. Історія Української РСР: у 8-ми Т., 10-ти кн. / Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) [та інші]; АН УРСР Ін-т історії. Т.4. – К.: Наукова думка. – 1978. – 531 с.
7. Мельник Л. Г. Технічний переворот на Україні у ХІХ ст. / Л. Г. Мельник.– К.: Вид-во Київського ін-ту. – 1972. – 240 с.

8. Москалюк М. М. З історії розвитку цукрової промисловості в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. [текст] // Український історичний журнал. – 2008. – №2. – С. 75–85.
9. Нестеренко О. О Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX і на поч. XX ст. [текст] / О. О. Нестеренко. – К.: Політвидав. – 1952. – 180 с.
10. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь. – 1993. – 720 с.: іл.
11. Фартушняк Ю. Реалізація цукру, виготовленого заводами Подільської губернії в XIX – початку XX ст. // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль. – 2009. Вип. 2. С. 38 – 50.

Куцик Р.

Науковий керівник – доц. Гонтар Т. М.

ВЛАД ЦЕПЕШ: ІСТОРИЧНА ОСОБА ТА ДОМИСЛИ

Уже майже шість століть тягнеться за Владом Цепешем зловісна тінь його страхітливої репутації. Здається, що мова йде насправді про страховисько пекла. Кровожерливий вампір, «жах, що летить на крилах ночі», деспот, що садить на палю за найменшу провину, і т. п. Влад Цепеш перетворився в масовій свідомості на чудовисько, рівних якому не було.

Тож актуальність теми зумовлюється тим, що сьогодні, між істориками ведуться дискусії щодо такої історичної особистості, як Влад Цепеш, його політичної діяльності та значення в історичній спадщині. Також цікавим є те, що з кожним новим дослідженням додаються все нові свідчення, які спростовують або підтверджують попередні. Не менш важливим залишається те, що велика кількість людей не знає хто такий Влад Дракула і яким він був у дійсності. Більшість вважає його «чудовиськом» яке жило у період «темного середньовіччя».

Однією з причин формування такого страхітливого образу стала, ймовірно, жорстокість графа у ставленні до ворогів, особливо турок, хоча достовірних даних про це немає. Лише окремі джерела згадують про розправи Цепеша: «Сказання про Дракулу Воеводу» та анонімне донесення 1463 р. [14]. Однак, достовірність їх є сумнівною.

Важливу роль у ставленні до Влада зіграла та обставина, що постать волоського правителя зацікавила англійського письменника Брема Стокера, і в 1897 році вийшов його роман про вампіра – графа Дракулу, що став бестселером. А в тридцять років ХХ століття Хічкок зняв за романом фільм, який вийшов ще страшнішим, ніж книга. Потім образ вампіра графа Дракули був сприйнятий кінематографом і завдяки своїй ефектності став надзвичайно популярним. Кількість фільмів про Дракулу обчислюється сотнями, і весь час з'являються все нові і нові. Це у свою чергу призвело до того, що більшість людей повірили у вигадані історії про графа Влада Цепеша [10].

Щодо документальної спадщини цього бурхливого, повного кривавих потрясінь періоду румунської історії, то вона різноманітна. Найбільша кількість джерел присвячена турецько-волоській війні 1462 року, проте, в основному вони з'явилися вже після загибелі Дракули. Найціннішими документами є звіти європейських дипломатів, «Записки яничара», анонімне свідчення про нічну атаку Дракули, відносно недавно виявлене в Ватикані, «Сказання про Дракулу», складене в Угорщині послом московського царя Івана III – Федором Куріциним. Важливим є анонімне донесення, яке вперше було опубліковане в 1463 р. у Німеччині. Саме воно стало причиною негативного ставлення до графа, оскільки в ньому вперше згадуються жахливі катування, здійснені Дракулою [12].

Тож хто такий Влад Цепеш і ким він був насправді? Насамперед, варто проаналізувати прізвище чи прозвісько графа Влада. Так, А. І. Яцимирський говорить, що «російська повість Цепеша називає Дракулом (зазвичай Дракоула, рідко Дракоул). Ця форма більш правильна, ніж форма Dracul, як називють Цепеша румунські історики. Форма Дракула знаходить своє підтвердження і в латинських, і угорських документах, де Цепеш часто називається Dracula, Draculia, Draculue, Draculyam. В одному із листів до жителів м. Сібіу від 18 серпня 1475 року сам Цепеш називає себе Dragkulya. Цепеш – це ім'я більш пізнє, дане Владу за те, що він зазвичай всіх противників саджав на кіл (рум. teara – кіл). Тогочасні джерела, і румунські та іноземні, не називають його так ніколи. І тільки в 1508 р. він названий Цепешем вперше» [9].